

TÄCKNINGSPRINCIPENS ABC

av Petter Asp & Magnus Ulväng¹

1. INLEDNING

Många studenter har genom åren brottats med *täckningsprincipen* och dess tillämpning inom straffrätten. Inte sällan uppfattas täckningsprincipens tillämpning som något av det svåraste under grundkursen. I denna korta uppsats presenteras ett slags täckningsprincipens ABC. Någon skulle kanske – bl.a. med hänvisning till att framställningen inte är heltäckande – vilja säga att det närmast handlar om ett täckningsprincipens AB (och att C ännu återstår att skriva).

Utgångspunkten för det som sägs är framställningen i vår lärobok *Kriminalrättens grunder* som kommer att publiceras under december månad innevarande år. Vi vill med denna uppsats göra ett experiment och se om det finns utrymme för en text som – på ett ännu mer grundläggande sätt än vad som låter sig göras i en lärobok – hjälper läsaren genom de olika steg som måste tas för att lösa ett problem.

2. TÄCKNINGSPRINCIPENS HEMVIST OCH INNEBÖRD

Inledningsvis finns skäl att sätta täckningsprincipen i ett sammanhang och förklara dess hemvist och roll inom ramen för brottsbegreppet. Enligt vår mening finns goda skäl att bygga på ett fyrdelat brottsbegrepp som består av följande nivåer:

A REKVISIT FÖR OTILLÅTEN GÄRNING

(A1) Brottbeskrivningsenlighet

(A2) Frånvaro av rättfärdigande omständigheter

B REKVISIT FÖR PERSONLIGT ANSVAR

(B1) Uppsåt (eller oaktsamhet)

(B2) Frånvaro av ursäktande omständigheter²

---

¹ Petter Asp, Professor i straffrätt vid Stockholms universitet respektive Magnus Ulväng, docent i straffrätt vid Uppsala universitet.

² Se Asp, Petter, Jareborg, Nils, Ulväng, Magnus, *Kriminalrättens grunder* [cit. *Kriminalrättens grunder*], Uppsala 2009, avsnitt I.4.

Kravet på brottsbeskrivningsenlighet (A1) omfattar en prövning av att gärningen uppfyller rekvisiten i en straffbestämmelse (dvs. att den är straffbelagd) samt en prövning av att gärningen inte undantas genom mer generella instrument för reduktion och tolkning (t.ex. genom tillämpning av kravet på otillåtet risktagande och relevans, som kan sammanfattas i begreppet gärningsculpa).

Nivån för rättsstridighet, eller frånvaro av rättfärdigande omständigheter (A2), innebär att det inte får föreligga någon undantagsregel (t.ex. nödvärn, nöd, samtycke, laga befogenhet, förmans order etc.) som gör gärningen tillåten.

Att vi valt att säga något kort om dessa båda nivåer beror helt enkelt på att det är i relation till dessa brottsförutsättningar som kravet på uppsåtstäckning relaterar.

Detta uttrycks i läroboken på så sätt att det:

”[e]nligt den s.k. **täckningsprincipen** krävs att huvudsaklig överensstämmelse råder mellan uppsåt/oaktsamhet och den faktiska, rättsstridiga gärningen. Annorlunda uttryckt: gärningsmannens uppfattning eller föreställning om ett händelseförlopp skall korrespondera med det verkliga händelseförloppet såsom det har bevisats i en brottmålsprocess. Man prövar således om gärningsmannens uppsåt eller oaktsamhet ”täcker” den rättsstridiga gärningen.”³

Eftersom den otillåtna gärningen konstitueras av de två första nivåerna i brottsbegreppet innebär detta att det enligt täckningsprincipen fordras att såväl nivån för brottsbeskrivningsenlighet (A1) som nivån för rättsstridighet (A2) är uppsåtstäckt.

Det sagda innebär att en grundläggande förutsättning för att det skall vara aktuellt att tillämpa täckningsprincipen är att vi kommit förbi nivåerna (A1) och (A2), dvs. att vi har konstaterat att det föreligger en otillåten gärning. Först då är det aktuellt att fråga sig om gärningsmannen agerat uppsåtligt (eller, om också detta är kriminaliserat, begått gärningen av oaktsamhet).

---

3 Se Kriminalrättens grunder, avsnittet som föregår 4.1.

Vi skall nu försöka att – med hjälp av ett konkret exempel – tydliggöra hur prövningen lämpligen bör göras. Eftersom kravet på uppsåtstäckning alltid relaterar till den otillåtna gärning som gärningsmannen har förövat kan vi inte gå rakt på frågan om täckning. För att göra täckningsprincipen begriplig måste vi börja med att se på den otillåtna gärningen (avsnitt 3). Först när detta gjorts går vi vidare och behandlar uppsåtstäckningen (avsnitt 4).

3. DEN OTILLÅTNA GÄRNINGEN – UPPSÅTSTÄCKNINGENS OBJEKT

Antag att A och B träffas av en tillfällighet och börjar samtala med varandra och att A plötsligt – när B säger att han inte vill ge A en cigarett – slår till B i ansiktet och därigenom orsakar smärta. Antag kort sagt att vi har att pröva om det har begåtts en otillåten gärning som består i misshandel i form av tillfogande av smärta (det är ett tacksamt exempel, vilket våra studenter både i Uppsala och Stockholm har fått erfara).

Litet schematiskt kan den otillåtna gärningen då sägas bestå av fyra rekvisit. Gärningsmannen skall ha:

- (A1) (a) tillfogat
  - (b) annan person
  - (c) smärta, och
- (A2) ( ) det skall inte ha förelegat några rättfärdigande omständigheter (såsom nödvärn, nöd, samtycke etc.).

Om man beskriver de tre förstnämnda elementen i form av tecknen (a), (b) och (c) och det sistnämnda i form av ett tomrum markerat av en parentes (fråga är ju om ett negativt rekvisit i den meningen att ansvar förutsätter att något, dvs. en omständighet som gör gärningen tillåten, *inte* skall föreligga),⁴ kan regelstrukturen beskrivas på följande sätt:

Regel: Tillfoga annan smärta ej rättfärdigad
 (a) (b) (c) ( )

Bokstaven (a) motsvarar alltså själva tillfogandet (gärningen i snäv mening), bokstaven (b) kravet på att misshandeln avser en annan människa och

⁴ Angående täckning av negativa rekvisit, se Kriminalrättens grunder avsnitt 4.3.3.

bokstaven (c) kravet på att smärta uppkommer. Den tomma parentesen, slutligen, avser kravet på att gärningen *inte* (därav tomrummet) skall ha varit tillåten (rättfärdigad).

Det vi sedan gör på nivåerna (A1) och (A2) – dvs. när vi undersöker om gärningsmannen överhuvudtaget har förövat ett otillåten gärning – är att kontrollera:

- dels (A1) att gärningsmannen faktiskt har förövat en brottsbeskrivningsenlig gärning, dvs. en gärning som uppfyller kraven (a), (b) och (c) (här ingår alla tolkningsoperationer, bedömningar osv., t.ex. bedömningar av gärningsculpa etc., som måste utföras för att kunna bedöma kravet på brottsbeskrivningsenlighet),
- dels (A2) att det (faktiskt; s.a.s. bedömt utifrån ”verkligheten”) inte föreligger någon rättfärdigande omständighet som innebär att gärningsmannens brottsbeskrivningsenliga gärning är tillåten.

Man kan uttrycka det så att vi – nivå för nivå – kontrollerar att gärningen kan subsumeras under reglerna, dvs. att gärningen uppfyller kraven för – eller ”matchar” – den uppställda regeln. Om vi börjar med den nivå vi betecknat som (A1) ser det ut på följande sätt:

Regel:	a	b	c	( )
(A1)	a	b	c	

Regeln säger att gärningsmannen, för att ha förövat misshandel, skall ha tillfogat annan smärta och på nivån för brottsbeskrivningsenlighet (A1) undersöker vi om gärningsmannen faktiskt har tillfogat annan smärta på ett sätt som uppfyller kravet på brottsbeskrivningsenlighet: CHECK! När denna nivå är avklarad kan vi gå vidare och kontrollera nivå (A2).

Regel:	a	b	c	( )
(A1)	a	b	c	
(A2)				( )

Regelverket säger att det för att gärningen skall vara otillåten *inte* får föreligga någon rättfärdigande omständighet och i vårt fall föreligger ingen rättfärdigande omständighet; det förhållandet att någon säger att den inte

har några cigaretter att bjuda på är inte en omständighet som kan göra en brottsbeskrivningsenlig gärning tillåten. Parentesen är med andra ord så ”tom” som den enligt regelverket skall vara (för att ansvar skall aktualiseras). Om B i det ovan angivna exemplet t.ex. blir arg på A och slår till A skulle A befinna sig i en nödvärnssituation, varför A skulle vara berättigad att använda visst våld. Parentesen skulle då inte vara ”tom”.

4. UPPSÅTSTÄCKNING

Vi har nu konstaterat att gärningsmannen har förövat **en otillåten gärning** och när vi har nått så långt är vi framme vid frågan om uppsåtstäckning.

Det täckningsprincipen nu säger är att uppsåtet skall ”täcka” nivåerna (A1) och (A2), dvs. den gärning som vi uppställt skall ”matchas” av gärningsmannens uppsåt. Om vi, när vi har gått igenom gärningen på nivåerna (A1) och (A2), har konstaterat att det i verkligheten förövats en otillåten misshandelsgärning (dvs. att såväl (a), (b) och (c) som en ”tom” parentes föreligger) måste vi nu kontrollera att gärningsmannens uppfattning om gärningen *motsvaras av just (a), (b) och (c) och en tom parentes*. Om uppsåt som täcker gärningen föreligger skall alltså följande bild uppenbara sig:

Regel:	a	b	c	( )
(A1)	a	b	c	
(A2)				( )
(B1)	a	b	c	( )

Gärningsmannen har (A1) tillfogat annan smärta och gärningen har (A2) faktiskt inte varit rättfärdig och (B1) gärningsmannens uppfattning om gärningen är just att han tillfogat annan smärta utan att gärningen varit rättfärdig. Täckningsprincipens huvudsakliga innebörd kan alltså sägas vara att den nivå som vi betecknar (B1) skall ”matcha” nivåerna (A1) och (A2).

Gärningsmannens ”bild” av vad som sker skall (utifrån tillämpliga uppsåtsformer) vara just att han eller hon

- (a) tillfogar
- (b) annan
- (c) smärta, och

( ) att det inte föreligger någon omständighet som gör gärningen tillåten.

Vid prövning av huruvida det ovan skisserade kravet på *täckning* är uppfyllt kan man antingen vara systematisk – dvs. i tur och ordning kontrollera (a), (b), (c) och den tomma parentes – eller helt enkelt inleda där det finns skäl att misstänka brister. Inom ramen för praktisk verksamhet torde det sistnämnda tillvägagångssättet vara ojämförligt vanligast. Eftersom denna uppsats syftar till att skapa förståelse, finns emellertid skäl att vara systematisk och stegvis pröva rekvisiten i tur och ordning och var för sig. Om denna prövning kan följande sägas.

(a) Uppsåtet till själva ”tillfogandet”, dvs. till slaget om nu misshandeln förövas genom ett slag, konstateras egentligen inte föreligga på annat sätt än genom att man bedömer slaget som en handling (och inte som en kroppsrörelse). Vi frågar egentligen inte om vi förstod att jag rörde handen (utan om jag rörde handen – i motsats till att min hand rörde sig). Man kan om man vill, vilket vi gör i läroboken, säga att man såsom utgångspunkt för prövningen av uppsåtsäckning väljer en av gärningsmannen kontrollerad gärning och sedan, utifrån denna handling, prövar uppsåt till olika följder och omständigheter.⁵

(b) Att den man slår är en ”annan” innebär ett krav på att den man slår är en människa (och inte t.ex. en skyltdocka eller en hund). Till denna **omständighet** måste man ha uppsåt. I relation till omständigheter tillämpas de båda uppsåtsformerna *insiktsuppsåt* och *likgiltighetsuppsåt*,⁶ dvs. för att kravet på uppsåt skall vara uppfyllt skall gärningsmannen antingen ha agerat med insikt om att den person som utsattes för slaget var en människa *eller* med likgiltighetsuppsåt i relation till denna omständighet (dvs. agerat med insikt om risken för att den slagne är en människa och dessutom varit likgiltig inför denna omständighet). Det kan låta larvigt att tala om att det fordras uppsåt i förhållande till att den man slår är en människa (det förstår man väl alltid?), men om vi antar att exemplet istället gäller en person som under älgjakt skjutit mot ett buskage i syfte att skjuta en älg (men därvid träffat en människa) är det lätt att förstå att kravet kan ha påtaglig praktisk betydelse. Man kan således

5 Se Kriminalrättens grunder, avsnitt 4.2.1.

6 Se Kriminalrättens grunder, avsnitt 4.3.2.1. Avsiktsuppsåt/direkt uppsåt är rent begreppsligt tillämpligt bara i relation till följder av en gärning; man kan inte slå någon i syfte att denne är en människa, men däremot i syfte att skada denne.

företa en kontrollerad gärning och förstå att den kommer att orsaka smärta, men samtidigt missta sig om vad den orsakar smärta på.

c) Vidare fordras uppsåtstäckning av den genom gärningen orsakade smärtan. I relation till denna **följd** av gärningen fordras att gärningsmannen antingen har *avsiktsuppsåt* (dvs. *direkt uppsåt*), *insiktsuppsåt* eller *likgiltighetsuppsåt*.⁷

d) Ytterligare fordras uppsåtstäckning i förhållande till *frånvaron av rättfärdigande omständigheter*. I relation till dylika *negativa rekvisit* – dvs. element som *inte* skall föreligga för att ansvar skall aktualiseras – tillämpas i praktiken inte de vanliga uppsåtsformerna. Utgångspunkten är i stället att uppsåtstäckning föreligger *om gärningsmannen inte felaktigt tror att det föreligger en rättfärdigande omständighet* (t.ex. tror att den person som han slår var på väg att föröva ett brottsligt angrepp mot honom). Om gärningsmannen är okunnig är kravet på uppsåt i förhållande till att det inte föreligger någon rättfärdigande omständighet uppfyllt.⁸ Man kan – även om det är förenklat – säga att *det för uppsåtstäckning är tillräckligt att gärningsmannens huvud* (dvs. på nivå B1) *är lika tomt (på rättfärdigande omständigheter) som den objektivt utredda verkligheten* är (dvs. på nivå A2).

När gärningsmannen felaktigt tror att han eller hon befinner sig i en sådan situation som (om tron vore riktig) ger rätt till nödvärn, nöd osv. brukar man tala om *putativt nödvärn*, *putativ nöd* osv. Enbart det faktum att gärningsmannen felaktigt tror att han eller hon har varit i en sådan situation som (om gärningsmannens tro varit riktig) skulle ha givit rätt till nödvärn (nöd etc.) är emellertid inte tillräckligt för att konstituera uppsåtsbrist. Det fordras härutöver att gärningen skulle ha varit rättfärdigad om situationen hade varit sådan som han eller hon tror att den är. I läroboken används följande exempel för att illustrera det sagda.

”Antag att B siktar på A med en leksakspistol och att A uppfattar situationen på så sätt att B håller en äkta pistol i handen. Under förutsättning att A felaktigt tror att han är utsatt för ett överhängande brottsligt angrepp från B:s sida så befinner sig A i en putativ nödvärnssituation. Om A under dessa omständigheter utdelar ett hårt slag mot B:s arm, varvid pistolen faller ur B:s hand, har han begått en

⁷ Se Kriminalrättens grunder, a.st.

⁸ Se Kriminalrättens grunder, avsnitt 4.3.3.

otillåten gärning. Vid bedömningen av huruvida A hade uppsåt att begå en otillåten gärning måste man utgå ifrån att A trodde att han faktiskt befann sig i en nödvärnssituation och därefter pröva om gärningen hållit sig inom ramen för det icke uppenbart oförsvarliga. Hade gärningen varit rättsenlig utifrån hur A uppfattade situationen, kan han inte dömas för uppsåtligt brott. Detta innebär inte att man anser gärningen vara rättsenlig eller på annat sätt tillåten; att A går fri beror på att uppsåtet inte täcker frånvaron av omständigheter som gör gärningen tillåten.”⁹

Om vi på ovan angivet sätt kan konstatera att erforderligt uppsåt föreligger i förhållande till båda de beståndsdelar som utgör den otillåtna gärningen är kravet på uppsåtstäckning uppfyllt.

Sammanfattningsvis kan sägas att man vid prövning av uppsåtstäckning på det sätt som förklarats i föregående avsnitt tillämpar följande uppsåtformer:

Den kontrollerade gärningen	<ul style="list-style-type: none"> • Väljs just därför att den är en handling; denna är därför automatiskt uppsåtlig
Beledsagande omständigheter	<ul style="list-style-type: none"> • Insiktsuppsåt, eller • Likgiltighetsuppsåt
Följder	<ul style="list-style-type: none"> • Avsiktsuppsåt (direkt uppsåt) • Insiktsuppsåt • Likgiltighetsuppsåt
Negativa rekvisit	<ul style="list-style-type: none"> • Okunnighet, frånvaro av felaktig tro, är tillräckligt

Ovan har talats om att gärningen består av tre rekvisit, (a), (b) och (c) som konstituerar brottsbeskrivningsenligheten och ett rekvisit, ( ) som konstituerar frånvaron av rättfärdigande omständigheter. Hur gärningen ”ser ut” beror emellertid på vilken brottsbeskrivning det är fråga om; en brottsbeskrivning behöver naturligtvis inte innehålla tre rekvisit och inte heller behöver den

⁹ Kriminalrättens grunder, a.st.

(såsom vid misshandel) vara så uppbyggd att vi kan särskilja en gärning, en omständighet och en följd. En brottsbeskrivning kan t.ex. bestå av en gärning, två omständigheter och en följd.

5. AVSLUTANDE ANMÄRKNINGAR

Det ovan sagda fordrar för att vara fullständigt en lång rad av preciseringar. Exempel på dylika preciseringar kan vara följande:

- Vid vissa rekvisit (fristående brottsrekvisit och över-skjutande uppsåtsrekvisit) är det förutsatt att uppsåts-täckning inte skall krävas.
- Särskilda regler är tillämpliga, och särskilda komplikationer kan uppstå, vid uppsåtsbrist som beror på självförvållad berusning (se BrB 1:2 st. 2).¹⁰
- När det verkliga händelseförloppet avviker från det av gärningsmannen föreställda måste avgöras om avvikelsen är sådan att den utesluter uppsåt. Vad gäller t.ex. om gärningsmannen avser att orsaka kroppsskada men i själva verket orsakar smärta? Vad gäller om gärningsmannen avser att träffa B, men i själva verket träffar C? Osv. Osv.

Eftersom huvudsyftet med denna uppsats endast är att utgöra en introduktion till täckningsprincipen avstår vi i detta sammanhang från att närmare gå in på dessa frågeställningar. Det är emellertid av stor vikt att man från början har klart för sig att den ovan preciserade strukturen bara är ett slags skelett och att detta visserligen kan användas som grund för bedömningen, men inte på långa vägar räcker till för att göra en sådan godtagbar bedömning.

---

10 Se bl.a. Kriminalrättens grunder avsnitten 4.3.4 och 4.3.5.